

TIEDONSOSIOLOGIAN EMPIIRINEN SOVELLUTUS

Olavi Borg

Teoksen »Sosiologia» rakenneanalyysi ja vertailu edelliseen laitokseen.¹

Tieteellistä teosta tarkasteltaessa ja sen arvoa punnittaessa kiinnitetään tavallisesti huomio 1) kohteen valintaan, ts. tutkittavien ja esiteltävien ongelmien asemaan ja tärkeyteen kyseisen tieteen puitteissa, 2) suoritustapaan, jolloin tarkataan erityisesti menettelyn johdonmukaisuutta, huolellisuutta ja perusteellisuutta sekä sanonnan selkeyttä ja 3) saavutettuun kokonaistulokseen. Viimeiseen kohtaan kuuluvat sellaiset yleiset arvioinnit kuin: tuoko teos esiin joitakin toistaiseksi tuntemattomia seikkoja tai systemaatisoiko se hyvin tähänastista tietoutta; antaako se mahdollisesti uusia herätteitä ja — kaikkein yleisin kysymys — toteuttaako teos asettamansa tavoitteet. Tällainen tarkastelukaavio soveltuu poikkeuksetta kaikkiin tieteellisiin teoksiin, mutta tämän klassillisen kaavion tarkoituksenmukaisuudesta joissakin tapauksessa voi olla eri mieltä. Erityisesti kun on kysymys yleisteoksista, siis jonkin tutkimusalueen tai kokonaisen tieteenhaaran yleisestä esittelystä, on syytä harkita, voisiko tarkastelua suorittaa systemaattisella, mutta kuitenkin kiintoisalla ja ilmaisevalla tavalla. Yleisteoksen huolellinen arviointi klassilliseen tapaan edellyttäisi itse asiassa koko kyseisen tieteen alueen erittelyä tai muussa tapauksessa tarkastelusta tulee kovin ylimalkainen.

Ainakin yleisteoksiin voidaan soveltaa erästä toista tapaa, joka — joskaan ei kohta kohdiltaan täytä normaalin kirja-arvostelun vaatimuksia — on ainakin jossakin suhteessa hyvin mielenkiintoinen tapa arvioida ja tarkastella tieteellisiä julkaisuja. Tätä tapaa voisi kutsua rakenneanalyysiksi ja se on itse asiassa empiiristä tiedon (tai tieteen) sosiologiaa. Allardt-Littusen teoksen »Sosiologia» kohdalla rakenneanalyysi on kiintoisa paitsi siksi, että se on varsin tyypillinen kokonaista tieteenhaaraa esittelevä yleisteos, erityisesti sen vuoksi, että on mahdollista vertailla tänä vuonna ilmestynyttä teosta kolme vuotta aikaisemmin ilmestyneeseen saman nimiseen teokseen. On ajateltavissa, että tällaisen vertailun perusteella voisi tehdä joitakin yleisempiäkin, koko suomalaisen sosiologian suuntautumista tai sosiologisen tutkimuksen luonnetta ylipäänsä kuvaavia huomioita.

¹ Erik Allardt—Yrjö Littunen, *Sosiologia*, Porvoo 1961 (toinen täysin uudistettu laitos) sekä Erik Allardt—Yrjö Littunen, *Sosiologia*, Porvoo 1958.

Lähtökohdan seuraavalle vertailevalle analyysille ovat antaneet tekijöiden itsensä kummankin teoksen alkulauseessa esittämät väitteet tai toteamukset sekä eräät yleiset sosiologiaa koskevat käsitykset, joita alan tutkijapiireissä tuon tuostakin kuulee tai tapaa alan kirjallisuudesta. Tekijät lausuvat toisen laitoksen² alkulauseessa: »Tämä on uusi teos sekä tietoaineksestaan että ajattelutavaltaan». Tämä väite on koko seuraavan analyysin yleishypoteesina, ja tarkasteltavat erityisseikat liittyvät kiinteästi siihen. Mainittu hypoteesin paikkansa pitävyyttä tullaan tarkastelemaan kolmelta eri kannalta: 1) tietoaineksen, 2) ajattelutavan ja käsitteistön sekä 3) teosten kokonaisrakenteen vastaavuuden kannalta.

1. Tietoaainesten vertailu.

Tietoaineksesta puhuttaessa on syytä erottaa toisistaan sen muodollinen ja sisällöllinen puoli. Muodollisella puolella tarkoitetaan sellaisia seikkoja, joiden perusteella tutkimuksia voidaan luokitella viittaamatta lainkaan niiden sisältämien ongelmien laatuun, analyysikeinoihin, tuloksiin tai ylipäänsä mihinkään tieteellistä menettelyä, so. metodeja tai tutkimusobjektia, so. asia-sisältöä koskeviin seikkoihin. Sisällöllinen puoli taas koskee nimenomaan näitä seikkoja.

»Sosiologia» I:n ja II:n tietoaineksen muodollisten piirteiden vertailemiseksi luokiteltiin kummankin teoksen lähdekirjallisuus kolmen variaabelin suhteen. Variaabelit olivat: viitatus julkaisun³ ilmestymisajankohta, julkaisutyyppi ja kielialue. Variaabelien valinta kaivannee perusteluja. Julkaisun ajankohta antaa tietoa siitä, missä määrin nojaututaan sosiologian tai yleensä sosiaali-tieteiden klassikkoihin, missä määrin taas moderniin tutkimukseen. Tätä muuttujaa tarkkailemalla voidaan tehdä huomioita siitä, pitääkö yleinen väite sosiologian modernisuudesta paikkansa. Määrälliset eroavuudet aika-ulottuvuudella kuvastanevat myös alan tutkimustyön vilkkautta ainakin nyky-sosiologian kannalta keskeisillä alueilla.⁴

Tyypiltään julkaisut on jaettu neljään luokkaan: monografiat, yhteisteokset, artikkelit ja tutkimusraportit sekä kokoomateokset ja käsikirjat.⁵ Kol-

² Tarkastelussa viitataan ensimmäiseen v. 1958 ilmestyneeseen laitokseen merkinnällä I ja vastaavasti v. 1961 ilmestyneeseen laitokseen merkinnällä II.

³ Viitatus julkaisulla tarkoitetaan jokaista lähdeluettelossa esiintyvää tutkijanimeä (ellei sitä ole, niin julkaisun nimeä), jonka teokseen tai kirjoitukseen on viitattu. Näin esim. sama kokoomateos voi tulla luokitetuksi useampaan kuin yhteen kertaan.

⁴ Tekijät sanovat (I laitos, s. VI) että, kirjallisuusluettelo »edustaa mielestämme tärkeintä nykypäivien sosiologeja kiinnostavaa kirjallisuutta».

⁵ Jonkin verran epätarkkuutta luokitukseen aiheutuu siitä, että yhteis- ja kokoomateosten rajaa on joskus vaikea ratkaista. Vastaava tilanne on joidenkin aikakauslehdissä julkaistujen laajojen artikkeleiden ja monografioiden kohdalla. Milloin on kysymys esim. vain kerran vuodessa ilmestyvistä aikakauslehtien artikkeleista, jotka ovat yleensä huo-

meen ensin mainittuun luokkaan kuuluvia lähteitä voi pitää suuremmassa määrin primäärilähteinä kuin viimeiseen luokkaan kuuluvia. Katsausten luontoisia ja usein yleiskäyttöön tarkoitettuja kokoomateoksia ja käsikirjoja voi syystä pitää tieteellisessä mielessä sekundäärisinä lähteinä ja vähemmän luotettavina. Tämä variaabeli antaa tietoa myös alan tieteellisen toiminnan luonteesta. Erityisesti monografioiden ja yhteisteosten määristä voi päätellä, missä määrin tutkimustyö on yksityisen tutkijan tai tutkijaryhmien suorittamaa. Yleinen käsitys on, että erityisesti amerikkalainen sosiologia on voimakkaasti ryhmäkeskeistä. Kokoomateosten esiintyminen puolestaan ilmaisee, että on olemassa jo niin paljon empiiristä tietoa ja tutkimustuloksia, että ilmenee tarvetta ryhtyä systematisoimaan ja kuvaamaan yleiskatsauksellisesti keskeisimpiä tutkimustuloksia. Kokoomateokset heijastavat siis kokemuseräisen tiedon kasaantumista. Artikkelien ja raporttien määrä ilmaisee sosiologisen tutkimuksen luonnetta kahdellakin tavalla. Ensiksikin niiden runsaus kuvastaa tämän hetkisille sosiaalitieteille yleensä, mutta ehkä kaikkein eniten juuri sosiologialle tyypillistä trendiä hyvin suppea-alaiseen ja mahdollisimman rajoitettua ongelmatilannetta raportoivasti kuvaavaan julkaisutyyppeihin, eräänlaiseen miniatyyritutkimukseen. Toiseksi artikkelien ja tutkimusraporttien runsaus ilmaisee sosiologian akkumulatiivista luonnetta, pyrkimystä kerätä yhä enemmän ja enemmän tietoja erilaisista ongelmista. Tätä kuvastaa kieltämättä kaikkienkin julkaisutyyppeiden runsaus, mutta ilmeisesti voimakkaimmin juuri amerikkalaistyyliset empiiriset miniatyyrit, jotka muodostavat sosiologisten journalien pääaineksen.

Kielialueen ottaminen mukaan mahdollistaa vertailun eri maiden kesken. Voidaan esim. tehdä huomioita siitä, missä tutkimustyöskentely on yksilökeskeistä, missä taas ryhmäkeskeistä. Tämän variaabelin avulla on mahdollista saada myös tietoa suomalaisen sosiologian suuntautumisesta ja mahdollisista suunnan muutoksista edelliseen laitokseen verrattuna.

Taulukko 1. ilmaisee näiden kolmen variaabelin väliset suhteet ristintaulukoituina »Sosiologia» I:n ja II:n osalta. Osoittautui tarkoituksenmukaiseksi jakaa aika-ulottuvuus viiteen aritmeettisesti suppenevaan luokkaan. Näin paitsi julkaisufrekvenssien jokseenkin säännönmukaisen ja voimakkaan kasvun korostetusti esiin tuomiseksi, myös toisen maailmansodan muodostaman, jossain mielessä luonnollisen taitekohdan mukaan saamiseksi. Taulukko ilmaisee lähdekirjallisuuden jakautumisen absoluuttisina arvoina, joten taulukkoa tarkasteltaessa on syytä pitää muistissa, että »Sosiologia» I:n

mattavasti laajempia kuin tyypillisten anglo-saksisten journalien raportoivat artikkelit, on ne luokiteltu monografioihin. Aivan täsmällistä rajaa ei tässäkö kohdin voi vetää. Mitä yleensä tulee luokituksen reliabiliteettiin, on todettava, että julkaisuajankohdan ja kielialueen suhteen ei luotettavuusongelmia — huolimattomuutta lukuun ottamatta — ole käytännöllisesti katsoen lainkaan.

lähdekirjallisuuden kokonaismäärä on 226 viitattua lähettä, kun sen sijaan toisessa laitoksessa on kokonaista 343 kpl. Taulukon perusteella voi tehdä seuraavat, lähinnä aika-ulottuvuutta koskevat huomiot.

TAULUKKO 1. *Allardt—Littusen teoksen »Sosiologia» I laitoksen ja II laitoksen lähdekirjallisuus luokiteltuna julkaisun ilmestymisajankohdan, julkaisutyyppin ja kielialueen mukaan.*

	ennen v. 1910		v. 1910— 1929 (20 v.)		v. 1930— 1945 (15 v.)		v. 1946— 1955 (10 v.)		v. 1956— 1961 (n. 5 v.)	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Monografiat	A	—	2	10	23	18	—	—	—	—
	B	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	C	2	2	2	9	22	3	—	—	—
	D	3	2	2	8	21	—	—	—	—
			5	6	—	—	—	—	—	3
Yhteisteokset	A	—	—	—	—	3	4	—	—	—
	B	—	—	—	—	1	—	—	—	—
	C	—	—	1	6	11	1	—	—	—
	D	—	—	1	2	19	—	—	—	—
		—	—	—	—	—	1	—	—	—
Artikkelit ja raportit	A	—	—	—	—	9	6	—	—	—
	B	—	—	—	—	1	1	—	—	—
	C	—	—	3	5	12	4	—	—	—
	D	—	—	2	4	30	—	—	—	—
		—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kokoomateokset ja käsikirjat	A	—	—	2	—	2	1	—	—	—
	B	—	—	—	—	2	—	—	—	—
	C	—	—	—	2	33	2	—	—	—
	D	—	—	—	1	24	—	—	—	—
		—	—	—	—	—	—	—	—	—
	5	7	13	13	36	21	129	130	43	172
									(226)	(343)

Kielialueiden merkit:

- A = suomalainen (kielestä riippumatta, kun tutkija suomalainen)
 B = muu pohjoismainen (kielestä riippumatta, kun tutkija pohjoismainen)
 C = englantilais-amerikkalainen
 D = muut (käytännössä saksa ja ranska)

1. Lähdekirjallisuuden painopiste on erittäin selvästi viimeisimmässä, lähinnä toisen maailmansodan jälkeisessä ajassa molempien teosten osalta.

Sosiologia on todella tässä mielessä modernia; luokkien sisältämien ajanjaksojen aritmeettisesta suppenevuudesta huolimatta peräkkäisiä luokkia kuvaavat useusluvut lähentelevät jopa geometrisesti kasvavan sarjan muotoa, kuten I laitoksen summarivi osoittaa. Sama suunta esiintyy jokseenkin johdonmukaisesti niin eri julkaisutyyppinä kuin kielialueitakin kuvaavien rivien kohdalla.⁶

2. Painopiste ei vain ole pysynyt, vaan on kuluneiden kolmen vuoden aikana yhä enemmän siirtynyt aivan viimeisimpään aikaan.

Ensimmäisen laitoksen kohdalla kirjallisuudesta 76 % on peräisin toisen maailmansodan jälkeiseltä kaudelta. II laitoksessa kokonaista 88 %. Toisen laitoksen kirjallisuudesta tasan puolet eli 50 % on vuodelta 1956 tai sen jälkeen. Jos vastaavaa kirjan ilmestymistä edeltänyttä ajanjaksoa tarkastellaan I laitoksen kohdalta (vuodet 1953—1958, joka ei näy suoraan taulukosta), on tämän kauden osuus 42 % koko kyseisen teoksen lähdekirjallisuudesta. Sosiologian tietoaineksestä valtaosa on siis aivan äsken syntynyttä, mikä seikka luonnollisesti on otettava huomioon keskusteltaessa tulosten yleistettävyydestä ja pätevyydestä; tuloksia ei ole vielä ehditty riittävästi koetella.

3. Ainoa selvä poikkeus yleisestä suunnasta on luokan »monografiat D» kohdalla, jossa painopiste on ajassa ennen v. 1930.

Kielialue D tarkoittaa käytännössä ranskalaisia ja saksalaisia tutkimuksia. On ymmärrettävää, ettei näissä maissa — varsinkaan jälkimmäisessä — 1930-luvulla ja toisen maailmansodan aikana ollut sijaa sosiologiselle tutkimukselle. Oireellisenä merkinä tämän alueen paluulle voinee pitää niiden mukana oloa II laitoksen kaikkein nuorimman ajanjakson kohdalla.⁷ Luokan D vanhat monografiat edustavat juuri sosiologian klassikoita, joista — jos niiden kriteerinä pidetään vain ikää ja rajapaaluna v. 1930 — tämän lähdeluetteloanalyysin perusteella n. 2/3 on saksalaisia tai ranskalaisia.⁸

⁶ Poikkeukset aikasarjojen loppupäässä johtuvat teknillisistä seikoista: I laitoksen ilmestymisvuosi 1958 sulkee suurimman osan viimeisen ajanjakson kirjallisuudesta kokonaan pois; II laitoksen kohdalla poikkeamia on yhteisteosten ja kokoomateosten kohdalla, joiden valmistuminen tapahtuu hitaammin kuin monografioiden ja artikkeleiden.

⁷ Kysymys on Peter Hofstätterin edustamasta saksalaisesta sosiaalipsykologiasta.

⁸ Niiden tekijät ovat: Durkheim, Mannheim, Scheler, Simmel, Tönnies ja Max Weber. Näiden lisäksi tältä ajanjaksolta ovat mukana amerikkalaiset tai sellaisina pidettävät: Burgess, Ogburn, Sorokin, Thomas ja Znaniecki sekä Veblen. Näiden lisäksi on vielä suomalaisista Rafael Karsten mukana. Westermarck on kyllä myös lähdeluettelossa mukana, mutta 1930-luvulla suomennetulla teoksellaan.

4. Lähdekirjallisuutta ajanjaksolta 1930—45 on typistetty voimakkaasti.

Ensimmäisen laitoksen lähdekirjallisuudesta on tältä kaudelta 16 %, mutta II laitoksen vain 6 %.⁹ Erityisen selvästi tämä koskee 1930-lukua. Ei voi olla pohtimatta tarkemmin tätä seikkaa, sillä tuskin on järkevää olettaa tekijäin halunneen tietoisesti vetää unohduksen häveliästä viittaa tuon monessa mielessä synkän ajanjakson ylle. Ei edes voi olettaa tekijäin jättäneen teoksia pois tietoisina siitä, että ne sattuvat kuulumaan juuri kyseiseen ajanjaksoon. Kun tarkastaa 1930-luvun lähteitä, on todettava huomattavan osan poistoista viittaavan seikkoihin, jotka ovat yhteydessä lähdekritiikkiin. Eräistä teoksista, joista I laitoksessa käytettiin suomennoksia, on nyt käytetty alkuperäispainoksia. Niin ikään eräitä sekundäärilähteitä on jätetty käyttämättä. Kun vielä panee merkille, että ei ole vain poistettu eräitä sekundäärilähteitä, vaan on vastaavasti otettu tilalle joitakin uusia primäärilähteitä tältä ajanjaksolta, ei asiasta voi sanoa muuta kuin hyvää. Eräitä I laitoksen puutteita poistamalla tekijät ovat samalla tuoneet esiin uusia, toistaiseksi vähemmän tunnettuja ajatuksia ja tutkimustuloksia.

Julkaisutyyppinä kokonaisuudessaan koskevat rakenne-erot käyvät esiin seuraavasta taulukosta numero 2.

TAULUKKO 2. *Eri julkaisutyyppien suhteellinen osuus »Sociologia»-teoksen I ja II laitoksen lähdekirjallisuudesta.*

Julkaisutyyppi	I laitos (226)	II laitos (343)
monografiat	49 %	42 %
yhteisteokset	13	11
artikkelit ja raportit	18	33
kokoomateokset ja käsikirjat	20	14
	100 %	100 %

$\chi^2 = 11,57; p < .01$

Monografiat ovat olleet ja ovat edelleen yleisin tyyppi toisessakin laitoksessa, vaikka vähentymistä onkin tapahtunut. Kokoomateosten ja käsikirjojen osuuden väheneminen merkitsee lähteiden luotettavuuden kasvua ja siis parannusta edelliseen laitokseen nähden. Artikkelien osuuden kasvu on erittäin suuri. Tämä vahvistaa esitettyä olettamusta trendistä miniatyyri-tutkimuksiin. Toisaalta on kuitenkin otettava huomioon, että artikkelien runsaus voi olla vain sitä, että niiden avulla saa kätevimmin ja vaivattomimmin selon uusimmista tutkimustuloksista.

Seuraavasta taulukosta numero 3. ilmenee kielialueita kokonaisuudessaan koskevat lähdekirjallisuuden määrälliset erot I ja II laitoksen kesken.

⁹ $t = 3.630; p < 0,1 \%$.

TAULUKKO 3. Eri kielialueiden suhteellinen osuus »Sosiologia»-teoksen I ja II laitoksen lähdekirjallisuudesta.

Kielialueet	I laitos (226)	II laitos (343)
suomalainen	36 %	17 %
muu pohjoismainen	7	20
englantilais-amerikkalainen	52	59
muu (saksa tai ranska)	5	4
	100 %	100 %

$$\chi^2 = 27,42; p < .001$$

Englantilais-amerikkalaiset julkaisut muodostavat yli puolet lähdekirjallisuudesta kummassakin laitoksessa ja niiden osuus on suhteellisesti kasvanut. Yleinen käsitys amerikkalaisten esikuvien välittömästä ja hallitsevasta vaikutuksesta suomalaiseen sosiologiaan näyttää siis oikeutetulta ainakin sikäli, että niitä esitellään ja tunnetaan paljon. Suomalaisten julkaisujen kohdalla on tapahtunut huomattava väheneminen, joka on koitunut erityisesti muun pohjoismaisen (= ruotsalaisen ja norjalaisen) tutkimuksen hyväksi. Skandinaavisen kielialueen osuuden erittäin suuri kasvu selittynee kahdestakin seikasta: ensiksikin II laitoksen on tarkoitus ilmestyä myös ruotsiksi ja toiseksi näissä maissa sosiologisia tutkimuksia on todella runsaasti alkanut ilmestyä vasta 1950-luvun loppupuolella. Edellinen seikka pakottaa kielivaikkeuksien välttämiseksi supistamaan suomenkielisten lähteiden osuutta. Vaikka sakslasia ja ranskalaisia teoksia on II laitoksessa absoluuttisesti enemmän kuin I:ssä, on niitä kuitenkin suhteellisesti hieman vähemmän. Tämän kielialueen osuuden vähyyttä ei voine pitää täysin hyväksyttävänä seikkana.

Taulukosta 4. voi tehdä kielialueittain yksityiskohtaisempia huomioita julkaisutyypin jakaantumisesta.

TAULUKKO 4. Eri julkaisutyypin suhteellinen osuus kuhunkin kielialueeseen kuuluvasta lähdekirjallisuudesta »Sosiologia»-teoksen I ja II laitoksessa.

	Suomalaiset		Skandinaaviset		Englantilais-amerikkalaiset		Muut	
	I	II	I	II	I	II	I	II
	(80)	(59)	(16)	(67)	(118)	(202)	(12)	(15)
Monografiat	66	70	69	45	32	29	75	93
Artikkelit ja raportit	19	27	12,5	34	20	37	0	0
Yhteisteokset	9	3	6	10,5	16	14	17	7
Kokoomateokset ja käsikirjat	6	0	12,5	10,5	32	20	8	0
	100	100	100	100	100	100	100	100

Monografiain hallitseva asema on uhattuna vain englantilais-amerikkalaisella alueella. Jos uskallettaisiin olettaa molempien teosten kirjallisuusluetteloiden olevan jossain määrin edustavia näytteitä kultakin kielialueelta

(jota ne eivät ainakaan Ranskan ja Saksan kohdalta ole; tuskin Skandinaviankaan, sillä Acta Sociologica saanee liiaksi huomiota osakseen), voitaisiin tehdä kiintoisia eri alueiden tutkimustyötä koskevia yleisiä huomioita. Artikkelien ja raporttien voimakas kasvu kaikilla kielialueilla antanee kuitenkin tukea väitteelle trendistä ensikäden empiirisiä tietoja antaviin miniatyyritutkimuksiin. Anglosaksisella alueella on eniten yhteisteoksia ja siis tutkimustyöskentely ryhmäkeskeisintä, mutta monografiat ovat kuitenkin huomattavasti useampilukuisia ja artikkelit ovat ohittaneet jo nämäkin. Alueen »Muut» yhteisteoksia ja kokoomateoksia kuvaavia arvoja ei voi pitää absoluuttisten lukujen pienuuden vuoksi vertailukelpoisina.

Tietoineksen sisällöllistä puolta kuvaamaan valittiin monista mahdollisista sisältövariaabeleista vain kaksi, nimittäin »teoria- ja metodologiapitoisuus» sekä »politiikkapitoisuus». Molemmat määriteltiin operationaalisesti sellaisten lähdekirjojen useutena, joiden keskeisenä ja pääasiallisena sisältönä ovat kyseiset seikat tai jotka tavanomaisesti (esim. kirjastoluetteloissa) kulkevat kyseisten nimikkeiden alla. Luokituksen antamat suhteelliset frekvenssiarvot nähdään taulukosta 5.

TAULUKKO 5. Teoria- ja metodikirjallisuuden sekä politiikkaa koskevan kirjallisuuden suhteellinen osuus »Sociologia» I ja II laitoksen lähdekirjallisuudesta.

	I laitos (226)	II laitos (343)
1) Lähdekirjoista koski pääasiassa sosiaalitieteiden teoriaa tai metodologiaa	7 %	13 %
2) Lähdekirjoista oli keskeisesti politiikkaa koskevia	8 %	12 %

1) $t = 2.41$; $p < 5\%$

2) ei merkitsevä.

Teoria- ja metodologiapitoisuutta kuvaavien prosenttilukujen välinen ero on tilastollisesti melkein merkitsevä. Absoluuttiset arvot ovat 16 ja 45. Kun otetaan huomioon, että tämän alan julkaisuja ilmestyy huomattavasti vähemmän kuin sosiologian muiden osa-alueiden empiirisiä tutkimuksia, on siirtymä teoreettisuuteen hyvin selvä. Uutta laitosta lukiessa tulee vakuutuneeksi tästä seikasta; voi jopa perustellusti väittää, että uusi laitos ei ole enää mikään sosiologiaan johdettava helppotajuinen yleisteos, jollaisena edellistä laitosta suuressa määrin saattoi pitää.

Politiikan tutkijaa kiinnostava vertailu nähdään taulukon osasta 2. Jonkin verran politiikan teosten osuus on kasvanut, mutta %-lukujen ero ei ole tilastollisesti merkitsevä. Tämä tuntuu oudolta, kun kuitenkin — kuten tuonempana osoitetaan — volyymilaajennus politiikan kohdalla on suu-rempi kuin millään muulla alueella. Kun lisäksi tiedetään, että tekijöistä molemmatkin ovat kiinnostuneita sosiologian poliittisesta sektorista, on jän-

nittävää tarkastella lähemmin, mihin seikkoihin sosiologit tällä alueella kiinnittävät huomiota. Poliitikkaa koskettelee erityisesti luku V, joka on otsikoitu »Poliittiset laitokset ja poliittinen käyttäytyminen»; I laitoksessa vastaa-vasti »Poliittiset ryhmät ja poliittinen käyttäytyminen».¹⁰ Otsikko on sisäl-löllisesti kahtiajakoinen. Edellinen osa viittaa keskeisemmin valtio-opillisiin ongelmiin kuin jälkimmäinen, sillä poliittisesta käyttäytymisestä ei voida puhua edellyttämättä poliittisia laitoksia. Sosiologit puhuvat laitoksista eli instituutioista yleisemmässä merkityksessä kuin mitä valtio-opissa sanalla tavanomaisesti tarkoitetaan. Instituutiot ovat sosiologian näkökulmasta katsoen normeista ja odotuksista koostuvia käyttäytymisjärjestelmiä (II laitos s. 166). Poliittiset laitokset ovat yksi osa näistä. Kun sosiologien yleisenä periaatteena on tutkia kaikkia yhteiskunnan kannalta tärkeitä ja keskeisiä laitoksia, kiinnittävät he poliittisten instituutioiden yhteiskunnallisen mer-kityksen kasvaessa huomionsa myös näihin. Tällainen tutkimuskohteen »legi-timisointi» on varsin järkevä. Sosiologit eivät ole varsinaisesti kiinnostu-neita poliittisista laitoksista kansakunnan poliittisen organisaation mielessä. Kiinnittäessään huomionsa demokratiaan eräänä keskeisenä sosiaalisena jär-jestelmänä, he kuitenkin osoittavat olevansa kiinnostuneita myös politiikan tutkimuksen kannalta keskeisistä ongelmista. Ja täytyy sanoa, että Korn-hauserin, Lipsetin ja kumppaneiden tutkimuksiin tältä alueelta on politiikan tutkijoiden täysi syy perehtyä.

Muon poliitikkaa — tai pitäisikö sanoa politiikan sosiologiaa — koskevan esittelyn voi sisällöltään jakaa kahtia: poliittista osallistumista ja vaaleja sekä poliittisia asenteita koskevaan tutkimukseen. Lienee syytä heittää kysymys: näitä kahta aluettako poliittisella käyttäytymisellä ja poliittisen käyttäyty-misen tutkimisella tarkoitetaan? Käsitettä »poliittinen käyttäytyminen» käytetään politiikan sosiologiassa hyvin paljon, mutta ei ole ollenkaan helppoa päästä aina selville, mitä sillä tarkoitetaan. Kirjallisuudessa sitä näkee jos-kus käytettävän täysin irrallaan poliittisista laitoksista tai järjestelmistä; joskus sen jopa sanotaan olevan politiikan tutkimuksen koko kohde. Mo-lemmat menettelyt ovat aivan varmaan vääriä. »Sosiologia»-teoksen kir-joittajilla on kysymykseen ilmeisen terve näkemys: he ottavat lähtökohdak-seen itse poliittisen järjestelmän ja sen laitokset todeten samalla, että sosio-logeilla on usein taipumus unohtaa nämä seikat selittäessään esim. äänes-tyskäyttäytymistä (II laitos, s. 181). Erittäin herätteellinen on poliitikkaa koskettelevan luvun viimeisenä oleva jakso »rauhan ja konfliktin tutkimus». Tällä alueella niin politiikan tutkijoilla kuin sosiologeillakin on vielä paljon tehtävää.

¹⁰ Ryhmän käsitteen vaihtuminen instituution käsitteeseen ilmaisee muuten oivalli-
sesti koko toiselle laitokselle ominaista siirtymistä teoreettisempaan ja systemaattisem-
paan makroperspektivistiseen tarkastelutapaan.

Kun politiikkaa koskettava kappale alkaa vallan käsitteellä, odottaa viittauksia empiirisen tutkimuksen tuloksiin tai edes mainintoja sen mahdollisuuksista tämän tärkeän kysymyksen kohdalla. Tätä käsitettähän pidetään eräänä politiikkaa keskeisimmin kuvaavana ja sitä on usein ehdotettu politiikan tutkimuksen peruskäsitteeksi, koska se avaa mahdollisuuksia empiiriselle tutkimukselle. Tietenkin suppeassa yleiskatsauksessa on rajoitettu käsittelykohteita ja voi olla, että vallan ongelma on itse asiassa kovin sosiaalipsykologinen, mutta joitakin mainintoja ehkä olisi voinut ottaa mukaan.

Lienee politiikan osalta vielä aihetta tutkia kysymystä, onko lähdekirjallisuusanalyysin avulla havaittavissa politiikan sosiologian siirtyvän entistä suuremmassa määrin käsittelemään myös politiikan tutkimuksen kaikkein keskeisimpiä kysymyksiä, kuten poliittisia järjestelmiä, puoluelaitosta, poliittisia aatteita tai kansainvälistä politiikkaa. Näin voisi olettaa, koska kiinnostus politiikkaan on määrällisesti kasvanut. Jos ne lähdekirjat, jotka analyysissä sijoittuivat sisältöluokkaan »politiikkaa koskeva», luokitellaan edelleen siten, että poliittisia asenteita, poliittista osallistumista ja vaalikäyttämistä koskevat tulevat toiseen ja muut (mainittuja ydinseikkoja koskevat) toiseen luokkaan, saadaan seuraavat absoluuttiset useuslukemat.

	I	II
Asenteet, osallistuminen ja vaalit	11	22
Muu politiikan tutkimus	8	13

Useusluvut osoittavat kasvua tapahtuneen, mutta siltä osin, joka ei koske politiikan tutkimuksen perinteellisiä alueita. Poliitiikkaa koskevissa ongelmassa on päinvastoin keskitytty yhä selvemmin siihen alueeseen, jota voidaan nimittää politiikan sosiologiaksi.

2. Ajattelutapa ja käsitteistö.

Kuten tarkastelun alussa todettiin, tekijät ilmaisevat II laitoksen olevan uusi teos myös ajattelutavaltaan. Tämä käy esiin varsin selvästi, jos verrataan niitä tavoitteita, joita tekijät asettavat kummallekin teokselle niiden alkulauseissa. Ensimmäisessä laitoksessa sanotaan (s. V): »Tämän teoksen tarkoituksena on *esitellä* tietoutta ihmisyyhteiskuntien ja niiden piirissä toimivien sosiaalisten ryhmien rakenteesta». Kysymyksessä on siis luonteeltaan kuvaileva yleisteos ja perimmäisenä tavoitteena onkin itse deskriptio; teorit ja yleistyksset ovat vain mielenkiintoinen »tarkastelutausta», kuten toisesta alkulauseen virkkeestä käy ilmi. Tarkasteluote II laitoksessa on kokonaan toinen. »Tämä teos on tarkoitettu sosiologisen tiedon *järjestämisyritykseksi* siten, että selitämme keskeisimpiä tutkimustuloksia ihmisyyhteiskuntien ja niiden piirissä toimivien ryhmien elämästä yleisten sosiaalista

käyttäytymistä ja sosiaalisia järjestelmiä kuvaavien käsitteiden avulla» (s. VII). Nytkin kyllä tutkimustulosten tarkastelu on keskeistä, mutta ei enää vain »esiteltävänä» vaan »selitettävänä» ja — mikä mielenkiintoisinta — ei perimmäisenä tavoitteena, vaan keinona tiedon järjestämiseen. Tiedon järjestämisestä puhuminen ei taas voi merkitä muuta kuin pyrkimystä ainakin jonkinlaisen systeemin luomiseen. Tavoitteissa on siis huomattavia eroja, niin suuria, että niiden toteuttaminen ilmeisesti todella vaatii kokonaan toisenlaatuista ajattelutapaa. Mitä tällainen »toisenlaatuinen ajattelutapa» sitten merkitsee ja voidaanko siitä tehdä systemaattisia havaintoja?

Puhuminen tieteellisen ajattelutavan muutoksesta voi tarkoittaa ainakin kahta eri asiaa. Se voi ensiksikin tarkoittaa alkuperäisessä käsitteiden valinnassa tapahtuneita muutoksia tai toiseksi muutoksia tutkijan suhtautumisessa käyttämiinsä tai yleensä tieteessä käytettyihin käsitteisiin. Kumpikaan tapahtuma ei ole yksikäsitteisesti selitettävissä, eivätkä toisistaan riippumattomia. On kuitenkin helppo havaita, että kysymyksessä ovat eri asiat. Kun tutkija valitsee esim. ilmaisun »ekspressiivinen» tarkoittamaan ja kuvaamaan »ilmaisullista», »päämäärää sinänsä» yms. siihen liittyvää, on kysymys alkuperäisestä käsitevalinnasta. Kun tutkija sen sijaan tarkastelee esim. asenteen käsitettä, sen sisältöä, käyttöä ja tarkoituksenmukaisuutta, on kysymys suhtautumisesta käsitteeseen. Tutkijan kannalta voidaan käsitevalinnoissa tapahtuneita muutoksia sopivasti kuvata puhumalla tutkijan itsenäisyydestä tai omaperäisyydestä. Niitä muutoksia, jotka tapahtuvat suhtautumisessa käsitteisiin, voidaan sopivasti kuvata puhumalla kriittillisyyden eri asteista. Ainakin käsitevalintoja voi hedelmällisesti tutkia myös määrällisen analyysin avulla. Taulukosta 6 ilmenevät huomattavimmat muutokset käsitevalinnoissa siirryttäessä I laitoksesta II laitokseen. Taulukon perustana on käytetty teosten hakemistoja. Mukaan on otettu vain sosiologisen kuvauksen ja selittämisen kannalta keskeiset teoreettis-metodiset käsitteet. Sellaiset »asisisällölliset» yleiskäsitteet kuten »hallinto», »kasvatus», »demokratia» yms. on jätetty pois. Numeroarvot tarkoittavat muutoksia käsitteiden osakseen saamissa sivumäärissä.¹¹

Jo aikaisemmin todettu siirtymä teoreettisuuteen käy tästäkin ilmi. Teoria-sana ei edes esiinny I laitoksen hakemistossa; se on todella vain »taustaa», kuten jo esipuheeseen viitaten todettiin. Mallien runsas esittely todistaa samaan suuntaan. Niin ikään sosiologien nykyisin suosima muotodikotomia »ekspressiivinen — instrumentaalinen», on pohjimmiltaan teoreettis-metodinen käsitteidistinktio. Kiintoisa piirre on, että kieleen liittyvät seikat ovat tulleet varsin selvästi esiin. Sieltä täältä yhteiskunnan tietoyhteyksiä selvit-

¹¹ Sivumäärät kontrolloitiin itse tekstin sivulukujen perusteella. Pällekkäisiä sivunumeroita ei ole otettu mukaan. Esim. teoria-sanana kohdalla (II laitos) on merkintä 22—41 sekä myös 35—41; tällöin jälkimmäistä ei ole otettu mukaan.

TAULUKKO 6. Huomattavimmat käsitevalinnoissa tapahtuneet muutokset »Sosiologia»-teoksen I ja II laitoksen hakemiston valossa.

Käsitteet	Kokonaan uusia	Saaneet keskeisemmän merkityksen	Merkitys vähentynyt
teoria	+ 24	—	—
sosiaalinen muutos	—	+ 20	—
normi	—	+ 15	—
rooli	—	+ 14	—
mallit	+ 11	—	—
ekspressiivinen	+ 11	—	—
instrumentaalinen	+ 11	—	—
sosiaalinen laitos	—	+ 8 ¹²⁾	—
kieli	+ 6	—	—
asenne	—	—	—6
yhdenmukainen käyttäytyminen	—	—	—9

televästä kappaleesta tämän huomaa ehkä parhaiten. »Sosiaalinen muutos» on nykypäivien iskusananomainen ilmaisu, jota käytetään paljon ja mitä moninaisimmissa yhteyksissä. Sosiologian käsitteistössä se on saanut entistä suuremman suosion; uudessa laitoksessa tätä kieltämättä tärkeätä ongelmaa käsittelee erillinen, kokonaan uusi kappale. Normin ja roolin käsite ovat myös entistä laajemmin esillä. Sosiaalisten laitosten osakseen saamasta huomiosta ja instituution käsitteen asemasta on jo aikaisemmassa yhteydessä ollut puhe. Kaikkein mielenkiintoisimman seikan paljastaa taulukon viimeinen sarake, joka ilmaisee ne käsitteet, joiden merkitys on huomattavasti vähentynyt.¹³ Näiden käsitteiden merkityksen väheneminen sinänsä ei ole erityisen kiintoisa seikka, mutta kyllä sen sijaan ottaen huomioon niiden aikaisemman aseman ja merkityksen sosiologisessa käsiteapparaatistossa. Yhdenmukainen käyttäytyminen oli I laitoksen mukaan sosiologisen tutkimuksen kohde, sen avulla määriteltiin koko sosiologia (s. 1). Asenne taas oli yksi tärkeimmistä peruskäsitteistä ja tutkimusteknillisessä mielessä kaikkein tärkein käsite. On siis tapahtunut hyvin merkittäviä käsitevalintoja ja käsitteiden käytön preferenssejä koskevia muutoksia. Missä määrin tämä kuvastaa suomalaisen sosiologian itsenäistymistä amerikkalaisista esikuvista, on jokseenkin vaikeata mennä yhden yleisteoksen perusteella määrittelemään. Mutta tähän suuntaan vedettäviä arvauksia ei varmaankaan voi pitää täysin arvottomina.

Täysin epäröimättä voi sen sijaan puhua suuresti kasvaneesta kriittisyydestä suhteessa useiden keskeisten käsitteiden käyttöön ja aikaisemmin sel-

¹² Teosten laajuuseron vuoksi absoluuttiset muutokset kontrolloitiin suhteellisilla lukuarvoilla molemmissa laitoksissa esiintyneiden käsitteiden osalta. Nämä osoittivat muutosta tapahtuneen juuri absoluuttisten lukujen ilmaisemaan suuntaan, joskin jonkin verran näistä poikkeavin määrin.

¹³ Asenteen käsitettä ei ole mainittu edes koko II laitoksen hakemistossa.

laisenaan hyväksytyihin selityksiin. Erityisen selvästi tämä tulee esiin poliittisia asenteita käsittelevässä kappaleessa, jossa asenteen käsitettä ja suoritettuja tutkimuksia analysoidaan (eikä vain kuvata) ansiokkaalla tavalla. Itsenäinen kriittisyys ilmenee hausalla tavalla myös II laitoksen esipuheesta: tutkijat ilmaisevat selvästi päätavoitteenaan olevan *oman* sosiologisen kokonaisnäkemyksensä esittämisen. Ensimmäisessä laitoksessa sen sijaan viitattiin vain yleisesti sosiologiseen tutkimustyöhön Suomessa.

3. Teosten kokonaisrakenteen vertailu.

»Sosiologia»-teoksen II laitos on huomattavasti laajempi kuin I laitos. Niiden kokonaisrakenne vastaa kuitenkin varsin tarkoin toisiaan, vaikka sisällölliset ja käsittelytapaan liittyvät erot ovatkin huomattavat. Vain viimeinen, sosiaalista muutosta koskeva kappale on kokonaan uusi. Se on tavallaan tullut suomalaisen sosiologian kehityksellisen katsauksen sijaan. Seuraava luettelo osoittaa teosten rakenteellisen vastaavuuden kappaleittain sekä volyymikasvun sivuina, I laitoksen vastaava otsikointi mainitaan sulkeissa.

Kappaleet	Volyymin muutos
I Sosiologia tieteenä ..... (Sosiologian tehtävät)	+ 13
II Pienet ja suuret sosiaaliset järjestelmät ..... (Ryhmäelämän toimintaperiaatteet)	+ 11
III Perhe ..... (Perheryhmä)	+ 4
IV Yhteiskuntaluokat ja sosiaalinen kerrostuneisuus ..... (Yhteiskuntaluokat)	+ 7
V Poliittiset laitokset ja poliittinen käyttäytyminen ..... (Poliittiset ryhmät ja poliittinen käyttäytyminen)	+ 19
VI Uskonto sosiaalisena ilmiönä ..... (sama)	+ 6
VII Sosiaalinen organisaatio ..... (Sosiaalinen organisaatio työyhteisössä ja järjestössä)	- 2
VIII Alueellinen rakenne ..... (Ympäristö ekologian valossa)	- 1
IX Tietoyhteydet yhteiskunnassa ..... (Tietojen leviäminen ja tiedon sosiologia)	0
X Poikkeava käyttäytyminen ..... (sama)	+ 4
XI Sosiaalinen muutos ..... (ei vastaavaa)	+ 14

Teoksen volyymikasvu on siis lähes kokonaan tapahtunut kuuden ensimmäisen luvun osalta, viimeistä kokonaan uutta kappaletta lukuunottamatta. Siellä täällä tekijät ovat noudattaneet varsin tarkasti I laitoksen sisältöä, jopa sanontaakin. Enin osa on kuitenkin rakennettu kokonaan uudelleen. Hyvin selvästi tämä käy esiin ensimmäisen (osittain myös toisen) luvun muodostamasta teoksen teoreettisesta johdannosta, jonka perusajatukset ovat

kokonaan uusia. Tällainen on mm. erittäin pulmallisia ongelmia koskettava sosiaalisen käyttäytymisen käsite. Suppeudestaan huolimatta kat-saus sosiologisiin suuntauksiin on niin ikään varsin antoisa. Edellisessä laitoksessa ei tämän kaltaisiin ongelmiin kajottu lainkaan. Kiintoisinta rakenteellisessa kokonaisvertailussa on kuitenkin se, mikä koskee pyrkimystä systemaattisuuteen ja kokonaisnäkemykseen; »sosiologisen tiedon järjestä-misyrittästä», kuten tekijät alkulauseessa sanovat. Pyrkimys suurempien kokonaisuuksien teoreettiseen hahmottamiseen ilmenee jo siitä, että otsikoin-nissa on tapahtunut siirtymistä erityis- ja konkreettisuontoisista käsitteistä yleisempiin ja abstraktisempiin päin. Ei esimerkiksi puhuta enää »sosiolo-gian tehtävistä» vaan »sosiologiasta tieteenä», ei »ryhmistä» vaan »sosiaali-sista järjestelmistä» ei »ympäristöstä» vaan »alueellisesta rakenteesta» jne.¹⁴ Varsinainen »systeemiajattelu» tulee näkyviin II laitoksen yleisjäsentelyssä, jollaista I laitoksessa ei ollut lainkaan. Tekijät ovat jaksotelleet uuden lai-toksen neljään osaan seuraavasti:

Sosiaalinen käyttäytyminen ja sosiaaliset järjestelmät.

(I ja II luku)

Sosiaaliset laitokset

(III, IV, V ja VI luku)

Yhteistöelämän rakenne-edellytykset

(VII, VIII ja IX luku)

Poikkeava käyttäytyminen ja sosiaaliset muutokset

(X ja XI luku)

Onko juuri tällainen jaoittelu paras mahdollinen, siitä voi aina keskustella, joka tapauksessa se on erittäin tarkoituksenmukainen ja varsin selkeä. Se on myöskin selvä osoitus siitä, että sosiologia ei ole vain joukko empiirisiä tuloksia sieltä täältä, vaan varsin pitkälle organisoitunut systemaattisen tiedon alue.

Tavanomaisissa kirja-arvosteluissa näkee positiivista suhtautumista kir-jan rakenteeseen kuvattavan joskus ilmaisulla »jäntevä». Tämä ilmaisu saa aika konkreettisen ja ymmärrettävän sisällön, jos »Sosiologia»-teoksen uuden laitoksen kokonaisrakennetta kuvataan juuri tällä ilmaisulla. Ja näin voi nähdäkseni varauksettomasti tehdä.

¹⁴ Tämä on itse asiassa jatkoa samalla käsitteistämistapahtumalla, joka alkaa siir-ryttäessä arki ajattelun kuvauksesta tieteelliseen kuvaukseen. Hyvän esimerkin tällai-sesta esittää Zetterberg verratessaan fysiikan sanastoon kuuluvia tavanomaisia konkreet-tisia ja vastaavia tieteellisen kielenkäytön teoreettisia ilmaisuja toisiinsa (On Theory and Verification in Sociology, Uppsala, 1954, s. 9).